

**ФИЛОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР БАҒЫТЫ
НАПРАВЛЕНИЕ ФИЛОЛОГИЧЕСКИХ НАУК
DIRECTION OF PHILOLOGICAL SCIENCES**

тақырыптық рубрикалар / тематические рубрики / subject headings

**ТІЛ БІЛІМІ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТ
ЯЗЫКОЗНАНИЕ И ЛИТЕРАТУРА
LINGUISTICS AND LITERATURE**

ӘОЖ: 821.512.122

Ыбырайым Ә.О., Халикова Н.С*., Омаров Н.Қ.

филология.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

филология.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

филология.ғ.к., доцент М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент, Қазақстан

ЖАЗУШЫ Т.ӘЛІМҚҰЛОВ ПРОЗАСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ІЗДЕНІС

Автор корреспондент: khalikova_nurila1976@mail.ru

Түйін: Мақалада көркем-эстетикалық ізденістер мен Т.Әлімқұловтың тілдік стилінің ерекшеліктері қарастырылады. Көркем образ мәселесі, шындықты бейнелеу принциптері және кейіпкерді құру ерекшеліктері әдебиеттану ғылымының негізгі мәселесі болып табылады. Өмірдің тарихи өзгеруі адамның өзін, оның дүниетанымын, идеяларын өзгертеді. Өмірді көркемдік түсіну адамның ішкі әлемін түсінуге әкеледі. Осылайша, ерекше кейіпкерлер, түпнұсқа образдар, әдеби типтер пайда болады. Мақаланың негізгі мақсаты-Т.Әлімқұловтың прозасында әдеби образ жасаудың құрылымдық элементтері мен принциптерін ғылыми жүйелеу. Мақалада ұлттық образ жасауда ерекше қолтаңбамен және ұлттық қазақ мінезінің терең бейнесімен ерекшеленетін жазушының көркемдік шеберлігінің өзіндік ерекшелігі қарастырылады. Бұл мақалада бейненің ерекшелігін құру және кейіпкер табиғатының бірегейлігі, көркемдік vos мәселелерінің жеке аспектілері қарастырылады.

Кілт сөздер: шығарма, салыстыру, эпитет, образ, сингорманизм, мақал-мәтелдер, көркемдік

Кіріспе. Қай ұлттың, қай халықтың басынан өткерген тарихи кезеңдерімен, өмір тіршілігімен байланысты туындаған салт-дәстүрімен, өнерімен, дәстүрлі мәдениетімен терең танысу үшін ең алдымен сол ұлттың әдебиетіне ден қою керек. «Әдебиет – ақиқат өмірдің сырлы суреті, халықтың көркем тарихы» [1]. Белгілі бір халықтың тағдыры, өмір-тіршілігі, әдет-ғұрпы және мәдениеті оның ұлттық әдебиетінен көрініс тауып отырады.

Әдебиеттің құдірет күші – адам жанының тереңіне еніп, сезім пернелерін шертуінде, адамға рухани азық болуында. Ежелден «асыл сөздің» қасиетіне жетіп, оны бағалай білген халқымыздың әдеби дамуы тұтас әдеби кезеңдер мен құбылыстарды қамтиды. Ауыз әдебиетінен бастау алып, ғасырлар бедерінде үнемі дамып, жаңарып, өсіп отырған әдебиетіміздің өзіндік ұзақ тарихы бар. Осы тарихи кезең әдебиет әлеміне құнды көркем туындыларды әкелді. Әдеби дәстүр әдеби процесс өзегінде жалғасын тауып, дамып, үнемі жаңарып, жаңғырып отырды.

Өмір шындығы көркем әдебиетте көркем шешімдер арқылы ашылатыны белгілі. Яғни, қандай шығарма болсын негізінен белгілі көркемдік бейнелеу құралдары мен әдіс-тәсілдердің нәтижесінде дүниеге келеді. Олар өзінше жүйе түзе келе, шығарманың басқаға ұқсамайтын ерекше табиғатын құрайды. Шығармада қолданыс тапқан бейнелеу құралдары мен тәсілдері шығарманың көркемдік деңгейінің көрсеткіштері. Бейнелеу құралдары әдебиетте көбінесе ұғым сөз қолдану тәсілдері, бейнелі сөздер, жалпы түрде құбылту деп аталатын метафора, метонимия, астарлау, теңеу, эпитет және дыбыстық қайталамалар деген мағыналарда қолданылады. Олардың шығарма қасиетін арттырудағы маңызы зор. Автордың идеясын жүзеге асыратын шығарманың тілі. Олай болса, шығарма тілінің

құнарлылығының жоғары болуы шарт. Жазушы тілі бейнелі, образды болумен қатар терең ойға құрылуы тиіс. Көркем шығармада шеберлікке жетудің жолдары көп. Түптеп келгенде, солардың ең бастысы – шығарманың тілі. Көркем, шынайы тіл шығарманың қадір-қасиетін айқындайды.

Теориялық талдау. Жазушы халықтың тіл мәйегі – қанатты сөздер, мақал-мәтелдер, шешендік сөздер және көркемдік форманың жекелеген элементтері – теңеулер мен эпитеттерді, басқа да бейнелеуіш сөз өрнектерін шығарма мәтініне, кейіпкер сөзіне, авторлық баяндауларда орын тауып, ұтымды пайдаланылып отыруы қажет. Кейіпкер образын сомдауда, тарихи шындықтың шежіресін шертуде сөз маржандарының әсері зор. Сондай-ақ, шығарманың ішкі құрылысы да жазушының айтар ойына негіз боларлық көркемдік шешім ретінде үлкен жүк көтеріп тұрады.

60-80-жылдар қазақ қаламгерлері туындыларының бір ерекше тұсы да – халықтың тіл мәйегі – мақал-мәтелдерді шығарма мәтініне, кейіпкер сөзіне, авторлық баяндауларға орын тауып, ұтымды пайдаланып отыратындығы. Бұған мысалды Тәкен Әлімқұлов туындыларынан көптеп кездестіруімізге болады. Тәкен шығармаларында мақал-мәтелдерді өз мақсатына орай орынды қолданып отырған. «Келгенше қонақ ұялады, келген соң үй иесі ұялады», «Жақсының дидары алыс, даңқы жақын», «Ағайын жоқ болсаң бере алмайды, бар болсаң көре алмайды», «Бір күн тұзын тартқанға қырық күн сәлем», «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің», «Күш атасын танымас» т.б. Осылайша жазушы шығармашылық табысына қазақ ауыз әдебиетінің ықпалы, өнегелі үлгісі өз әсерін тигізіп отырды. Сондай-ақ Тәкен шығармаларында халық тіліндегі тұрақты тіркестер мен ауыс мағынадағы сөздер тонның ішкі бауындай кірігіп, жымдасып жатады. Мысалы, «әңгіменің тамызығына тұтана бастады», «бес саусағындай белгілі», «тілі мүкіс шежіре», «аузының салуы бар», «қадамы құтты екен», «қысқа жіп күрмеуге келмей», «көңілдің көзін ашып», «жүрек қылын шертетін», «от ауызды, орақ тілді», «оқ бойы озып келу», «қой үстінде бозторғай жұмыртқалағандай», «түймедейден түйедей әңгіме тұғызған», «мұрттай ұшыру», «сегіз қырлы, бір сырлы», «сүт пісірімдей уақыт», «аузымен орақ ору», «кинемен құдық қазу», «ағынан жарылу», «тоғыз жолдың торабы», «тепкенде темір үзер», «сағы сынған, тауы шағылған» т.б.

Тәкенге тән тағы да бір ерекшелік жазушының тың теңеулерді шебер пайдалануынан көреміз. «Бейне кәрі шалға ұзатылған намысты қыздай сыңсып», «сайысқа түсетін балуандай», «құмар ойнаған құдай сазарып», «Шал қақпаннан қарғып өтетін әккі қасқырдай», «сыбызғышы құсын шақырған бүркітшідей», «сүттей ұйып, сілтідей тұнып», «жібектей есілген леп, құйындай ұйытқыған ысқырық», «Түкті шалдың жыбырлаған беті тілі күрмелген шежіреге ұқсаса», «Кербездей сылқылдаған сылқым домбыра», «Дауыл соққанда сендей соқтығысып, ұлардай шулайтын шерлі қамыстан шыққан текті сыбызғы», «үркердей шоқталған үрейлі жандар», «көп қасқырдың үстінен қараған кәрі бүркіттей», «әуеде шырылдаған бозторғайды арбаған айдаһардың лебіндей ыстық та үйірімді ысқырық», «сұнғақ, сұлу домбыра тұсаулы жібектей әсер етті», «Домбыра да алғашқы аптығы басылған тарпаң тұлпардай әсем ырғаққа ауыса берді» т.б. Тәкен шығармашылығының ұлттық ерекшелігін қазақ халқының бай ауыз әдебиеті үлгілеріне зор мән берушілік белгілерінен анық байқаймыз.

Тәжірибелік бөлім. Халық тілінің теңіздей тереңінен асыл сөз теруге жалықпаған суреткер ғана әдебиетте үлкен жетістікке қол жеткізіп, шеберлік шыңына шыға алады. 60-80-жылдардағы қазақ әдебиетін сөз еткенде туындылары сөз оралымдары, тіл байлығымен ерекшеленетін қаламгер Т. Әлімқұлов шығармашылығын жеке дара бөліп қарастыру қажеттілігі туындайды. Себебі жазушы шығармалары өз қаламдастарынан жанрлық, композициялық, лексикалық, жалпы тілдік-стильдік жақтарынан ерекшеленіп тұрады.

Тәкен шығармаға әдемі әуез беретін тіркестерді жиі пайдаланып отырған. «Орманның сусылы, бұлақтың сылдыры, көлдің күрсінуді», «тозған дауыс, шытынаған сыбызғы», «өкінішті уіл, сыңсыған саз», «сыбдырлаған қалың тал, күрсінген құрдым көл, көкте жүзген зуыл» т.б. «Қоңыр күйлер, жұмбақ сарындар, ақжелең әуендер, қисынды

құбылыстар, кербез келісімдер, лала лебіздер» деп сөздерді қосарлап қолдануда да жазушы шеберлік танытады. «Біреулер тамсанады, біреулер күрсінеді, енді біреулер демін ішіне тартып сұрланады», «Күні бойы сейіл, сүйсініс, күйініш, үміт, наз, нала домбыра тілінің түйсікшіл шежіресіне айналады» деп, сезімнің сан алуан бояуын қайталай келе оларды тірілтеді. «Мәңгілікпен сырласқан, ұғысқан, баян табысқан жардай», «Уһілеген, аһылаған, қамыққан, торыққан әуен» деген тіркестердегі есімшелі сөздерді топтап қолдану да Тәкен қолтаңбасына тән құбылыс.

Тәкеннің «Кертолғау» атты әңгімесінің көркемдік әлемі өзінше бір дүние. Әңгімеде Тәкен домбыра үнінен шыққан дыбыстарды, әуендерді, ызыңдарды бейнелі түрде көркем суреттеп өтеді. «Бипындаған биязы жібек дыбыстар қоңыр күздің сары желіндей ызыңдап белестің сағымындай нәзік толқып, титық құртады», «Булыққан, үйірілген, боздаған дыбыстар бас қосып, бейне бір хормен ән шырқағандай, аңқылдап, аңырап кетті» деп жалғыз-жалғыз сөздерді тіркестіре келе дыбыстың қасиетті үнін оқырманына сезіндіре жеткізеді. Тәкеннің домбыра жайлы жазған өзге де туындыларын оқи отырып, құлағымызға домбыра даусының күмбірлеген үні естілгендей әсер аламыз. «Жиендік» әңгімесінде: «Кенжештің еті қатпаған балауса саусағы бұралаң дыбыс, сыңсыған ызыңдарға ерекше дәмді әуен бітіріп, күйдің бояуын қоюлатып, жаңа қалыпқа түсіре бастады», «Көкейкесті» әңгімесінде: «Дүбірлеген дыбыстар қара дауылдың екпініне ұқсап, үрей ұшырады. Бірте-бірте жібектен түйілген түйіндей көркем шалыс басталып, домбыра ыңқылдауды шығарды. Бағанағы ақжелең дыбыстар сарғайып, қоңырланып, балаусалық ширыққандай, саумал ашынғандай, ащы үйірімдер дүбірлеп кетті». Ал «Сарыжайлау» әңгімесінде «дәмді саз, құйқылжыған дыбыстар», «жүйріктей жүйткіп, жорғадай тайпаланатын ырғақтар», «дөңгеленген дыбыстар», «шөлкем-шалыс дыбыстар» деп домбыраның қос ішегінен шығып жатқан неше түрлі дыбыстарды қара сөз күдіретімен суреттеп береді.

Ұлттың рухани әлемі мен жан сұлулығын, ерлігі мен өрлігін, даралығы мен дарындылығын, дархандығы мен даналығын т.б. сан алуан қасиеттерін күй әуені шежіре етіп шертіп береді. Қазақ халқының рухани қазынасы сыбызғы, қобыз, домбыра жазушы қаламына ілініп, көркемдік қуаты жоғары дүниелер туындаған. Адам рухы ең алдымен тілі арқылы қалыптасса, содан кейін музыка, ырғақ, әуен, күй мен ән арқылы шыңдала түсетіні белгілі. Күй күдіреті ғажайып музыка үнімен жүрек қылын тербейтін қасиетке ие. Сол қасиетті оқырманына шынай жеткізіп, күй тілін сезіндіре алған қаламгердің бірі – Тәкен Әлімқұлов болатын. Жазушының стилін шығармаларында кездесетін бейнелі ойларынан іздеуіміз керек. Тәкеннің творчестволық даралығы, стилі ойларын бейнелі түрде жеткізуінен байқалады. Тәкен тудырған сөйлемдер түгелдей көркем образға құрылып жатады.

Көркем әдебиетте бейнелі сөз, көркем өрнек деген ұғымдар бар. Көркем әдебиет ең алдымен жазушының тіл байлығы арқылы бағаланады. Көркем шығарманың эстетикалық нысанын, идеясы мен тақырыбын ашуда, жазушының шығарма арқылы көрсеткісі келген өмірлік шындығын бейнелеуде, кейіпкер бейнесін сомдауда, жалпы шығарманың мұрат бағдарын айқындауда ең басты құрал тіл болып табылады. Әр жазушының өзіне тән жазу стилін, жазушының ешкімге ұқсамайтын өзіндік қолтаңбасын танытатын басты белгі де шығарма тілде жататындығын айтып өттік. Қаламгер Т. Әлімқұлов шығармаларындағы көркемдегіш тәсілдер, сөйлем құрылысындағы ерекшеліктер жазушының алға қойған мақсатына жұмыла қызмет етеді. Көркем шығарманың көркемдігін арттыруға сөздердің мағыналары ғана қызмет етіп қоймай, сөйлемнің синтаксистік құрылымы да белгілі бір дәрежеде өз әсерін тигізеді екен. Тәкен туындыларында кездесетін бірыңғай мүшелі сөйлемдердің шығарма көркемдігін арттыруға әсері үлкен. «Көкшетау мен Айыртаудың сылқылдаған бұлағы, күрсінген көлі, шулаған орманы, сыбызғы шалған желі Ақанды ерте әлдиледі» Енді бір шығармаларында «Желден басқа ермегі болмай құлазып жатқан жесір жайлау», «Талайдың басын жұтқан мыстан құм», «Мейірімсіз көлденеңдеген Ақкемер» деп, жазушы табиғи ортаны жандандыра суреттей келе, шығарма әсерлілігін, сөздегі

образдылықты күшейтеді.

Тәкен Әлімқұлов шығармаларындағы сөйлемдердегі етістіктер де басты назар аударуды қажет етеді. Себебі сөйлемдердегі ерекше қолданыстағы етістік сөздер көркемдік рең беріп тұр. Олар қайталанып келіп, оқиғаға екпін дарытып, авторлық ойға көркемдік салмақ қосады. Сөйлемдердегі етістіктерге -дай, -дей жұрнағының тіркесе келуінің жиі кездесуі «Қараой» әңгімедегі ақын тағдырының, оның көңіл-күйінің өмір шындығымен үндесе келген байланысын қамтамасыз етіп тұрғандай. Сондай-ақ, әңгіменің соңында суреттелген Махамбет өлімінен кейінгі қаралы жағдайды беруде жазушы (келмей кетті, өткізіп жатты, арыздасты, қала берді, етпеттеп еңіреді, айнала берді, боздады, аңырады, дөңгеленіп бара жатты, ай тұтылды) сияқты етістіктердің бірінен кейін бірінің қолдануы ақын трагедиясының, жалпы адам мен заман трагедиясының бар шындығын ширықтыра жеткізудегі дәл табылған көркемдік бейнелеу құралдары болып табылады [1, 110 б.]. Яғни, мәтіннің драматизмге толы ереше динамикасын беруге сөйлемдердің құрылысы мен қимыл-қозғалысты білдіретін сөздердің (етістік) еселей қолданысы қызмет етіп тұрғанын байқау қиын емес. Шығармадағы әр түрлі формадағы етістіктердің көтерер көркемдік жүгі үлкен. Қаламгердің «Махаббат күйігі» әңгімесінде: «Енді, әйел зілдей жүкті қолымен алма кезек көтеруге мәжбүр болды. Ұдайы қиралаңдап, майысып, талмаурап шарасыздықтың сапарына шыдап бара жатты». Етістіктің көтерер көркемдік жүгін Әуезов шығармаларынан да байқаймыз. Ұлы жазушының «Абай жолы» роман-эпопеясындағы ақын бойындағы ауыр қасіретті жазушы психологиялық тұрғыда былай бейнеленеді: «Абай үшін қазір дүние жыртылып, бұзылып, құлап, тозып бара жатқандай. Бұл білген жақын дүние дәл солай» Мұндағы көсемше формалы етістіктердің бірінен кейін бірінің тізбектеле қолданылу арқылы ақын трагедиясы терендей түседі.

Адам мен табиғат арасындағы қарым-қатынасты, табиғаттың адамға бағынбайтын заңдылықтарын суреттеген Тәкен әңгімесі «Текті қасқыр» деп аталады. Қасқыр туралы М.Әуезовтің «Көксерек» повесі классикалық туындылардың қатарында екені белгілі. Көксеректің табиғат қалыптастырған жыртықшылық характерін адамның өзгерте алмайтынын көрсеткісі келген Әуезов туындысы арқылы жазушы сол заманның өмірлік шындығын алға тартады. Әуезов Көксерек характері арқылы табиғаттың өзіне ғана аян қатал мінезін көрсетуді мақсат етсе, Тәкен де өз әңгімесіндегі аңшы баласын іліп әкеткен қасқырдың кегі арқылы тылсым табиғаттың өз тәртібі бар екендігін дәлелдейді. Бөлек сілемдерін суреттеумен басталатын әңгіме жалғыз қалған қасқырдың адамнан өш алу әрекетін баяндайды. Тіршіліктің қызығы аңшылық деп ұғатын Бұғыбай әңгімеде көкжал қасқырды таспен төмпештеп өлтіргенде сол қақпанның күндердің күнінде өзіне қырсық боп жабысатынын білген жоқ. Көкпарға тартылған көкжал қасқыр үшін, көзі ойылған күшіктері мен аңшының еншісінде кетіп, адамның асырауына үйреніп келе жатқан бөлтірігі үшін алынған кек әңгімеде әсерлі суреттелген. Қасқырдың қасиеттерін сөз еткен Тәкен «түкті жүрек, асау қан» текті бөлтіріктердің төркінін ұмытпайтынын баяндайды. Әңгімеде жазушы жалғыз қалған ақ қасқырдың сағынышқа толы ішкі қиналысын дәл бейнелеп бере алған. «Қасқыр жаңа туған айға қарап ұлыды. Ай баяу жылжыды. Бөрі мен қарының ежелгі жауы: «Қасқырым, сенің дәуренің өткен!» дегендей бірте-бірте толықсып, сәулесін шаша бастады. Қасқыр жылжымалы айды паналап, жортты. Жүрекке шапқан ыстық қан суынып, денесі шімірікті.» [2, 136 б.].

Қасқырдың күшіктері жатқан үңгір туралы аңыздық желіні әңгіме сюжетіне енгізе отырып, жазушы шығарманың әсерлілігін күшейтеді. «Осы апан туралы ел аузындағы аңызды бала кезінде естігенді. Апанның түбінде байлаулы айдаһар бар-мыс. Үңгірдің үлі айдаһардың демінен пайда болады-мыс. Бағы заманда қазақтардан қашқан басқыншы қытайлар қазына тығып кеткен деген лақапқа иналушылардың үңгірге шырақ алып түсе алмағанын да бұғыбай еміс-еміс біледі» [2, 132 б.].

Жазушының «Қараой» әңгімеде жазушы Махамбет өмірінің соңғы сәтінің шындығын психологиялық тұрғыда шебер жинақтаған. Әңгіме барысында Махамбет өткен өмірінің басты кезеңдерін көз алдына елестетіп, өмір жолына ойша шолу жасайды.

Жалғыздықтан көңілі жабырқаған ақын Қараойға қарап сыр шертеді, өмірінде жасаған істерінің оң – терісін саралап шығып, оған өзінше баға береді. Әңгімеде Махамбетті қалың елмен «астарластырушы» Ықыласқа күдікпен қараған ақынның ішкі күйінің терең толғаныстарын дамыта отырып суреттеуде жазушы шеберлік танытқан. Авторлық баяндаулардағы образды оралымдар мен соны көркемдік бейнелеу құралдарының жиі кездесуін жазушы шығармашылығының табысы деп түсінуімізге болады. Олар шығармадағы кейіпкердің жан әлеміндегі құбылыстарын өмір шындығымен ұштастыра беруде өте тиімді көркемдік тәсіл ретінде қызмет атқарып тұр. Соның бірі шығарма бойында кездесетін теңеулердің ерекше қолданысы. Әңгіме басында жазушы Махамбеттің көңіл-күйін өз үйлесімін тапқан теңеулер арқылы табиғи ортамен бірлікте берген. Әңгіме желісінде ақынның тығырыққа тірелген тағдырын, жалғыздығын, көңіліндегі күдікті ойларын жеткізуде автор теңеулерді шеберлікпен қолданып отырған. Сол арқылы әлеуметтік орта шындығы да көрініс тауып отырады.

Балалық шағындағы Қараой қойнауын көз алдына елестете, оның бүгінгі «жатырқау түзге» айналған бейнесін ақынның көңіл-күйімен қатар өрбіте берудегі теңеулер жазушының айтайын деген ойын дәл жеткізіп тұр. «Баяғы балдай балалық, сағынышты шақ қалған ойпаң – көзіне оттай ыстық та, жаудай жат та. Ынтыға есейген, торыға тоқыраған, дерттен қайта ашынған ақын Қараойды бірде қайта құтайған құтқа баласа, бірде елі ауып кеткен сары жұрттың төрінде төңкеріліп жатқан қара шаңыраққа ұқсатады. Көзі көміліп қалған бұлақ, бастаулар тілі байланған шежіредей ыммен сыр шертсе, сансыз жылдың дауылына, жауынына шыдаған тамырлы өсімдіктер көзі тірі куәдей сыбдырлайды.» [3,85 б.]. Мәтін бойындағы тосын, тың теңеулер өзіндік ерекшелігімен мен мұндалап қол бұлғап тұрғандай. Тәкеннен мұндай тосын қолданыстарды көптеп кездестіруімізге болады. «Дөңбекшіген ақынның көңіліне тыңнан мұңды өлең оралып, тұла бойы қорғасындай балқып бара жатты. Тал түсте тұтылған күндей қаралы, қараңғыда аққан жұлдыздай азалы, көкейден кетпес бейнелер елестеп, екпінді ұйқасымын таба бастады.» Мұнда да ақынның ішкі көңілін берудегі теңеудің қызметі айқын аңғарылып тұр. Ықыласты Жантық бейнесімен қатар қоя көз алдына елестеткен Махамбет ақынның бойындағы күдікті ойын жазушы әңгімеде: «Енді Ықылас кешіккен сайын сыбайлас аңшыдай сүйсіндірмей, сауықшыл жардай күдік туғыза бастады.» деген образды ой оралымдарымен күшейте түседі. Бұл теңеулі сөздер қазақ ұғымына ғана етене жақын, ұлттық бояуы қанық. Жаумен жалғыз алысқан Махамбетті автор «құрыққа ілінген құландай» [3,85 б.]. деп бейнелі суреттесе, баласы Нұрсұлтанның өжеттілігін «оқ жыланды атылды» деп сипаттайды.

Нәтижелер мен талқылау. Ерте заманнан бері адам өзінің ой-пікірін суретті сөз арқылы беруге ұмтылған. Осының нәтижесінде эпитеттер туындап отырды. Эпитеттер әдеби шығармалардағы кейіпкер портретін жасауда, образын сомдауда, табиғи ортаны суреттеуде қолданыс табумен қатар уақыт өте келе әлеуметтік мән-мағынаға да ие болды. Эпитеттер шығармада жай қолданылмай, суреттеліп отырған жайдың мәнін аша түсу үшін пайдаланылады. Олардың кейіпкер бейнесін сомдаудағы ролі зор. Жазушы «Қараой» әңгімесінде Ықылас бейнесін «жансыз жолаушы», «күдірейген жауырын», «тұманды көз» сияқты эпитеттерді қолдана келе ашқан. Мұндағы эпитеттердің астарында жағымсыз образ, жағымсыз мағына жатқанын байқауымызға болады. «Махамбеттің теңдессіз үлкен жүрегі тынымсыз дүрсіл қағумен болды» деген сөйлемдегі «теңдессіз үлкен жүрек» тіркесі арқылы жазушы Махамбеттің халқының қамын, жері мен елінің азаттығын ойлап соққан үлкен жүрегін бейнелеп жеткізген. Сондай-ақ әңгімеге шырай беріп көркемдігін арттырып тұрған эпитеттерді орынды қолдану арқылы жазушы өз шеберлігін байқатады: «сылдыраған бұлақтар, сыңғырлаған шолпылар, төрт аяғын тең баса тайпалаған жорғалар, жел жетпес жүйріктер, желпінген самал, ескен жел, ұйытқыған құйын, салалы саусақтар, құйқылжыған дыбыстар, шалқыған жаз, салтанатты жайлау, сауыры жалпиған шексіз дала, сары садақты сарбаздар, қара мылтықты мергендер, қылышты қылилар, сойылды сотқарлар, дөңгеленген дыбыстар, салалы саусақтар, құйқылжыған дыбыстар, шалқыған

жаз, салтанатты жайлау, кербез домбыра» т.б. Тәкен тудырған осындай сұлу сөз иірімдері автор идеясына бағынып, шығарма көркемдігін арттырады. Жазушы пайдаланған барша көркемдік тәсілдердің жиынтығы шығармадағы идеяны ашуға қызмет етеді.

Қорытынды. Тіл – халықтың асыл да қымбат бағалы байлығы. Қаламгер адам өмірінің шындығын тіл арқылы оқырманның көз алдына алып келіп, жүрегін сәулелендіретін басты құрал, қуаты мол сырлы бояу. 1960-80 жылдар қазақ әдебиеті көркем тілімен құнды. Бабалар тастап кеткен өрнекті сөз – сарқылмас қазына. Біздің жазба әдебиетіміз өзінің туу, есею шағында ауыз әдебиетінің інжу-маржанынан, кәусар бұлағынан нәр алған. Аталмыш кезең қаламгерлері ұлттық ерекшелікті сақтай отырып, әдеби тілімізді дамытты, бейнелі, образды сөйлемдерінің астарына терең ой дарыта білді.

Шығарманың эстетикалық мәні, оқырманға әсері оның көркемдік деңгейіне, көркемдік құнарлығына байланысты. Кейіпкер бейнесін жинақтауға ықпал ететін көркемдік әдістер, бейнелеуші-көркемдеуші құралдар жүйесі, кейіпкер характерін жасаудағы бейнелеу құралдарының қолданылу принциптері, шығарманың жалпы көркемдік болмыс-бітімі 60-80-жылдардағы қазақ прозасында үлкен жетістіктерімен көзге түсті.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Әбдешұлы Қ.Т. Әлімқұлов шығармашылығы және 60-80-жылдардағы қазақ прозасы (дәстүр және жалғастық): Монография. Алматы: Қазақ университеті, 2005. 576 б.
- 2 Әлімқұлов Т. Кертолғау: Әңгімелер, поэмалар және повестер. Алматы: Өнер, 1988. 365 б.
- 3 Әлімқұлов Т. Сырлы наз: Таңдамалы әңгімелер, повестер. Алматы: Жазушы, 1977. 360 б.
- 4 Әбдешұлы Қ. Тарихи тұлға және қазақ әдебиеті: Оқу құралы. Алматы: Қазақ университеті, 2004. 163 б.
- 5 Әлімқұлов Т. Шежірелі сахара: Повестер және әңгімелер. Алматы: Жазушы, 1976. 192 б.

Аннотация: В статье рассматриваются художественно-эстетические поиски и особенности языкового стиля Т.Алимкулова. Проблема художественного образа, принципы изображения действительности и особенности создания характера – основная проблема литературоведческой науки. Историческое изменение бытия изменяет и самого человека, его мировоззрение, идеи. Художественное осмысление жизни приводит к осмыслению внутреннего мира личности. Таким образом, возникают уникальные характеры, оригинальные образы, литературные типы. Основной целью статьи является научная систематизация структурных элементов и принципов создания литературного образа в прозе Т.Алимкулова. В статье рассматривается своеобразие художественного мастерства писателя, которые отличались особым почерком в создании национального образа и глубоким изображением национального казахского характера.

В данной статье рассматривается создания специфики образа и уникальность природы персонажа, отдельные аспекты проблем художественного воссоздания типа, характера, образа, проанализировать художественно-образительную и образно-стилистическую систему, систему средств и приемов, определяющих художественный уровень литературного национального произведения и способы реализации в нем авторской идеи.

Научная новизна исследования заключается в том, что впервые в структурно-системном плане рассматриваются специфика персонажей и проблемы художественного решения их произведениях Т.Алимкулова.

Ключевые слова: произведение, сравнение, эпитет, образ, сингорманизм, пословицы-поговорки, художественность

Abstract: The article deals with artistic and aesthetic searches and peculiarities of the language style of T. Alimkulov. The problem of the artistic image, the principles of depicting reality and the features of character creation are the main problem of literary science. The historical change in being alters both the person himself, his worldview, his ideas. The artistic comprehension of life leads to a comprehension of the inner world of the individual. Thus, unique characters, original images, literary

types arise. The main goal of the article is the scientific systematization of structural elements and principles of creating a literary image in the prose of Alimkulov. The article considers the originality of the artistic skill of writers, who differed in their special handwriting in the creation of the national image and with a deep depiction of the national Kazakh character. This article deals with the creation of a specific character and the uniqueness of the nature of the character, certain aspects of the problems of artistic recreation of the type, character, image, analyze the artistic and figurative and figurative-stylistic system, the system of means and techniques that determine the artistic level of the literary national work and the ways in which the author's ideas. The scientific novelty of the research is that for the first time in the structural and systemic plan the specific character of the characters and the problems of their artistic solution in the works of T. Alimkulov are considered.

Key words: work, comparison, epithet, image, syngromania, proverbs-proverbs, artistry